

Г. Есімова¹ , Г. Әшірбекова^{1*} , З. Ермағанбетова²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ.

²Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан, Қызылорда қ.

*e-mail: gaukharai@bk.ru

ПОСТШЫНДЫҚ ДӘУІРІНДЕГІ МЕДИА: АНТИИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗМ МЕН ПОПУЛИЗМ САЛДАРЫ

Мақала авторлары постшындық ұғымы жайлы ғылыми тұжырымдарды салыстыра талдай келіп, жалған ақпарат, манипуляция, үгіт-насихаттың қоғамдық санаға әсеріне айрықша назар аударады. Сондай-ақ постшындық дәуіріндегі медиадағы антиинтеллектуализм мен популизм көрінісін бірнеше кезеңге бөліп қарастырады.

Ақпараттық-коммуникациялық технология дәуірінде «жалған жаңалықтардың» ықпалы мен постшындық дәуіріндегі шынайы ақпаратқа деген сенімнің жоғалуының салдары жайлы тұжырым жасалады.

Зерттеу жұмысының мақсаты – постшындық ұғымы жайлы ғылыми тұжырымдар мен ақпараттық кеңістіктегі популизм, антиинтеллектуализм мәселелеріне талдау.

Зерттеу барысында әлемдік саясат пен медиакеңістікте соңғы жылдары жиі айтылып, зерттеліп жүрген постшындық дәуіріндегі негізгі тенденциялар жайлы айтылады; медиакеңістікте «жалған ақпараттың» қоғамдық санаға әсері мен ықпалы, оның салдары талданады; сондай-ақ антиинтеллектуализм мен популизмнің медиадағы көрінісіне нақты мысалдар келтіріп, қоғамның қазіргі құндылықтары туралы түрлі пікірлер мен тұжырымдар салыстыра талданады.

Зерттеу жұмысының әдістемесі – постшындық дәуіріндегі медиакеңістіктегі жалған ақпарат, үгіт-насихат, манипуляция және т.б. әсер ету әдістеріне талдау, БАҚ жарияланымдарына контент, дискурс талдау, салыстырмалы анализ жасау, сондай-ақ жалған ақпаратты тану, әлеуметтік медиа пайдаланушыларының медиасауатын айқындау мақсатында сауалнама алу, әлеуметтанулық зерттеу әдістерін пайдалану арқылы қорытынды жасау.

Постшындық туралы зерттеулерге салыстырмалы талдау нәтижесінде отандық медиакеңістіктегі репрессия жылдарындағы және тәуелсіздікке дейінгі кезеңдегі ақпарат тарату мен сталиндік билік зардабы бетпердесінің ашылуы бүгінгі көзқарас тұрғысынан зерделенеді. Әлеуметтік медиадағы жалған ақпараттың қоғамдық сана ықпалына мысалдар келтіре отырып, дәстүрлі БАҚ-тың сапасы мен мазмұнын арттыруға қатысты ұсыныстар айтылды. Зерттеу нәтижесінде қоғам постшындық дәуіріне қалай және қандай салдармен келгеніміз туралы тұжырым жасалды.

Ғылыми еңбек саясаттану мен журналистика саласындағы пәнаралық байланыста қарастырылатын өзекті тақырыптардың бірі. Әлеуметтік медианың қоғамдық санаға ықпалы мен заманауи журналистика мәселелерін зерттеушілер арасында постшындық дәуіріне қатысты ғылыми зерттеу соңғы жылдары ғана айтылып келеді. Постшындық дәуіріндегі отандық медиада антиинтеллектуализм мен популизмнің салдарын тарихи оқиғалар негізінде жіктеуді зерттеудің ғылыми жаңалығы деуге болады.

Түйін сөздер: әлеуметтік медиа, қоғамдық сана, фейк, фактчек, манипуляция, пропаганда, антиинтеллектуализм, популизм.

G. Yessimova¹, G. Ashirbekova^{1*}, Z. Yermaganberova²

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana

²Korkyt ata Kyzylorda State University, Kazakhstan, Kyzylorda

*e-mail: gaukharai@bk.ru

Media in the post-truth era: implications of anti-intellectualism and populism

The authors of the article compare and analyze the research concepts of post-truth and pay special attention to the consequences of false information, manipulation and propaganda on public consciousness. This study also considers the representation of anti-intellectualism and populism in the media in the post-truth era, divided into several stages.

Accordingly, conclusions are made about the influence of “fake news” in the era of information and communication technology and the consequences of the loss of trust in real information in the post-truth

era. The aim of the research is to analyze the concepts of post-truth and the issues of populism and anti-intellectualism in the information space.

In the course of the study, the main trends in the post-truth era, which have been frequently mentioned and studied in the world politics and media space in recent years, are discussed. Also, the impact and influence of “false information” in the media space on public consciousness and its consequences are analyzed. In addition, specific examples of anti-intellectualism and populism in the media are given, and different opinions and concepts about the current values of the society are compared and analyzed.

The methodology of the research work is based on the analysis of methods of influence of disinformation, propaganda, manipulation, etc. in the media space in the post-truth era. Moreover, content, discourse and comparative analysis of media publications in order to determine the media literacy of social media users and their ability to recognize false information were used. The study employed surveys, drawing conclusions using sociological research methods.

As a result, comparative analysis on post-truth determined the importance of information distribution in the domestic media during the years of repression before the independence and the consequences of Stalin’s rule for society. Giving examples of the influence of false information in social media on the public mind, recommendations were made to improve the quality and content of traditional media. Thereafter, a conclusion was made about how and with what consequences society has come to the post-truth era.

This research is one of the actual topics considered in interdisciplinary communication in the field of political science and journalism. Research on post-truth has been mentioned only in recent years among academics, who study the influence of social media on the public consciousness and modern journalism. A step-by-step analysis of the consequences of anti-intellectualism and populism in domestic media in the post-truth era can be considered a novelty of this study.

Keywords: social media, public consciousness, fake, fact-check, manipulation, propaganda, anti-intellectualism, populism.

Г. Есимова¹, Г. Аширбекова^{1*}, З. Ермаганбетова²

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана

²Кызылординский университет имени Коркыт ата, Казахстан, г. Кызылорда

*e-mail: gaukharai@bk.ru

Медиа в эпоху постправды: последствия антиинтеллектуализма и популизма

Авторы статьи анализируют и сравнивают научные выводы о концепции постправды, также уделяют особое внимание последствиям влияния ложной информации, манипуляции и пропаганды на общественное сознание. Вместе с тем, рассматривается репрезентация антиинтеллектуализма и популизма медиа в эпоху постправды, разделенное на несколько этапов. Исследовано влияние на аудиторию СМИ «фейковых новостей» эпохи информационно-коммуникационных технологий и последствия утраты доверия к реальной информации в эпоху постправды.

Цель научной статьи – анализ научных концепций постправды, изучение проблем популизма и антиинтеллектуализма в информационном пространстве.

В ходе исследования обсуждаются основные тенденции эпохи постправды, которые часто упоминаются и изучаются в мировой политике и медиапространстве в последние годы; анализируется воздействие и последствия влияния «ложной информации» на общественное сознание. Также приводятся конкретные примеры антиинтеллектуализма и популизма в СМИ, сравниваются и анализируются различные мнения и выводы о текущих ценностях общества.

Методология исследования представлена анализом методов воздействия дезинформации, пропаганды, манипуляции, используемых в медиапространстве; контент-анализом дискурсивных концептов, сравнительным анализом публикаций в СМИ; опросом с целью определения уровня медиаграмотности и распознавания ложной информации пользователями социальных сетей; методов социологического исследования.

В результате сравнительного анализа исторических исследований постправды, определена значимость распространения информации в отечественном медиапространстве в годы репрессий и последствий сталинского правления для современного общества. На примерах влияния ложной информации на общественное сознание в социальных сетях были даны рекомендации по улучшению качества и содержания традиционных СМИ. В результате исследования был сделан вывод о том, как и с какими последствиями общество пришло к эпохе постправды.

Научная работа охватывает одну из актуальных тем, рассматриваемых в междисциплинарной связи в сфере политологии и журналистики. Научные труды эпохи постправды упоминаются лишь

в последние годы среди исследователей влияния социальных сетей на общественное сознание и современной журналистики. Научной новизной исследования можно считать поэтапный анализ последствий антиинтеллектуализма и популизма в отечественных СМИ в эпоху постправды.

Ключевые слова: социальные сети, общественное сознание, фейк, фактчек, манипуляция, пропаганда, антиинтеллектуализм, популизм.

Кіріспе

Тәуелсіздік алғаннан бергі кезеңде «жалған ақпарат», манипуляция, үгіт-насихат жүргізу арқылы қоғамды сендіріп, саяси сананы билеу деректеріне көптеп мысалдар келтіруге болады. Қазіргі таңда әлеуметтік желілерде күн сайын жарық көретін ақпараттың шынайылығын тану мүмкін болмай отыр. Оған мысалды әртүрлі сайлаудан, пандемия кезіндегі бұқаралық ақпарат құралдарынан, сондай-ақ табиғи апат, төтенше жағдайлар мен танымал тұлғаларға байланысты түрлі «жалған ақпараттардан» кездестіреміз. Халық даналығында «тоқпағы күшті болса, киіз қазық жерге кірер» деген мәтел постшындық саясатына сәйкес келеді. Сайлауда жеңіске жеткісі келген кандидат жағымды нәрсеге ғана назар аударады. Кей жағдайда өзекті мәселелерді жасыруға қарсы тұра алмайды. Сондықтан да үгіт-насихат кезінде мойындалмаған ақпаратты «өткізіп жіберу» әдісін қолдану, тексеруге және қарсы дәлелдерді анықтауға уақыт жетпейтін етіп жариялау секілді тәсілдердің ақпарат кеңістігінде жиі көрініс табуы постшындық дәуірінің нақты мысалы.

Постшындық мәселесін зерттеушілердің барлығы дерлік зерттеулерінде оның 2016 жылы Оксфорд сөздігінде «жыл сөзі» атануын алға тартады. Танымал саясаттанушы ғалым Хейвуд Эндрю «Саясаттану» оқулығында постшындық терминіне байланысты мынадай мәселеге назар аударуды ескертеді. «АҚШ-тағы 2016 жылғы президенттік сайлау жаңалықтарды басқаруды анағұрлым қарама-қайшы және түбегейлі бағытқа өзгертті. Нақты негіз болмаса да, сенсацияланған саяси жаңалықтардың пайда болу жиілігінің көбеюі, белгілі бір үміткерге зиян келтіретін жарияланымдардың немесе «жалған Soroush Vosoughi, Deb Roy, Sinan Aral (2018) жаңалықтар» ретінде кейбір оқиғалардың ескерусіз қалуына әкелетін жағдайлардың қайталануы себебінен саясат «постшындық» дәуіріне енгендей әсер қалдырады» (Хейвуд Эндрю., 2020)- деп жазады. Яғни постшындық саясаты жаһандық құбылысқа айналып отыр.

Цифрлық дәуірдегі қоғам алдында тұрған қауіп-қатерлердің бірі – жалған ақпаратпен

күресу. Қазіргі таңда фейк-ақпаратқа қатысты ғылыми зерттеулер жүргізіліп, оны анықтаудың, алдын алудың әдіснамасы қалыптасып, кеңінен таралуда. Соған қарамастан ақпараттың шынайылығын айқындауда әлі күнге сауатымыз кемшін екенін мойындауымыз керек. Мәселен, Soroush Vosoughi, Deb Roy, Sinan Aral (Soroush Vosoughi, Deb Roy, Sinan Aral., 2018) шынайы ақпараттан гөрі жалған жаңалықтың тез тарайтынын зерттеген. Ғалымдар Twitter (X) әлеуметтік желісінде 2006-2017 жылдар аралығында 126 000 жуық қауесетті 3 миллионға жуық адам таратқанын анықтаған. Жалған ақпарат аз уақыт ішінде 1000-100 000 адамға тараса, шынайы ақпарат 1000-нан астам адамға ғана жеткен. Жалған ақпараттың тез таралуына оның жаңалық дәрежесі мен пайдаланушылардың эмоционалды реакциялары әсер етуі мүмкін. Сондықтан да әлеуметтік желі пайдаланушылары жалған ақпаратты тез бөлісіп, таратуға тырысады. Өйткені адамдар желіде «қызықты» ақпаратты бөліскенде, әлеуметтік капиталды (жазылушылар мен лүпіл), оң пікірлерді және болашақтағы әрекетті қайталауға ынталандырады. Желідегі жалған ақпарат найзағай секілді жарқ етіп, бірден көзге түседі. Постшындық дәуірі шындықты жоғалтуымен сипатталады. Эмоционалды ақпаратты қабылдап, оны бөліскен адам көп ұзамай қанша дәлел келтірсе де, оған күмәндануы мүмкін. Сол себепті әлеуметтік желі пайдаланушылары ақпараттың дұрыстығын тексерумен өте сирек айналысады. Эмоционалды ақпарат мида ұзақ есте сақталады. Жалған ақпаратты бір рет болса да оқыған оқырман екінші немесе үшінші рет көргенде оның шындық екендігіне сенеді. Тіпті оқырманның саяси ұстанымына қайшы келсе немесе ақпаратты күдікті деп таныса да, оны шындық деп қабылдау ықтималдылығы жоғары. Бұрынғы жалған ақпараттың зияны бүгінгі күні біздерге әсер етуде. Сондықтан жалған ақпарат таратып, боттар қызметін пайдаланатындар қоғамды оңай басқарады.

Канадалық ғалымдар Gordon Pennycook, Tyrone Cannon, David G. Rand жалған ақпараттың алдын ала қабылдануын қарастырған ғылыми мақаласында (Pennycook, G., Cannon, T. D., &

Rand, D. G., 2018) жалған ақпарат феноменіне назар аударады. Жалған ақпарат сенімділігіне ықпал ететін механизм алдын ала әсер ету арқылы ауызша еркін сөйлеу деп көрсетеді. «Иллюзиялық шындық эффектісі» сенімділік деңгейінің төмендігіне қарамастан, тіпті оқырманның саяси идеологиясына сәйкес келмесе де, әлеуметтік медиа платформалар оны таратудың тиімді құралына айналып отыр. 2016 жылы Aljazeera араб халықаралық телекомпаниясының бұрынғы бас редакторы Ахмед Аль Шейхтің «Постшындық дәуіріндегі БАҚ» атты сараптамалық мақаласы (Ahmed Al Sheikh., 2016) жарық көрген. Автор мақаласында постшындық дәуірінде БАҚ қандай жетекші позицияны ұстанып, адамдардың сенімін, тұлғасын, беделін және ерекшелігін қалай сақтайды деген өткір сауалдарға жауап беруге тырысқан. Ол постшындық дәуірі туралы пікірлерін мынадай тұжырымдарымен түйіндеген: біріншіден, батыстың көптеген зиялылары дәріптеген либерализм, объективтілік, адалдық, адамзаттық ынтымақтастық және жаһандану құндылықтарынан бас тартуы, екіншіден, Дональд Трамп сияқты популизмді қабылдауы, үшіншіден, Ұлыбританияның Еуропалық Одақтан шығуы мен мемлекеттер арасындағы ашық шекара саясатын қабылдамауы, сондай-ақ ЕуроОдақтан пайда көріп, қарыз төлеуден бас тартуы, төртіншіден, Путиннің шындыққа қарсы шығып, оппозициялық дауысты басып тастауымен түсіндіреді. Білікті медиаменеджер «дәстүрлі ақпарат құралдары шынайы ақпарат беру, екіжақты пікірлерді теңестіру үшін әлеуметтік медиа құралдарын қарқынды пайдаланғаны жөн. Постшындық дәуірінде дәстүрлі БАҚ, оның ішінде телеарна әуесқойлық эксперимент пен басқаларға еліктеуден аулақ өздерінің тәжірибесі мен біліміне негізделген нақты көзқарасты қалыптастырғаны абзал. Олар өздерінің тәжірибесі мен адамдардың сенімін қалыптастырған контекстін сақтап, постшындық дәуірінде дәстүрлі БАҚ бірегейлікті көрсетуі керек» (Ahmed Al Sheikh., 2016), – деген ұсыныс айтады. Айта кетейік, Ахмед Аль Шейх БАҚ саласында 40 жылға жуық тәжірибесі бар, 1996 жылға дейін BBC-дің араб қызметінде, одан кейін Aljazeera халықаралық телекомпаниясының бас редакторы қызметін атқарған. Тәжірибелі маманның айтқан ұсыныстарын қолдаймыз, алайда отандық дәстүрлі БАҚ қаншалықты жоғарыдағы талаптарды орындап отыр деген сауалға нақты жауап таба алар ма екенбіз?!

Отандық дәстүрлі БАҚ әлеуметтік медиа құралдарды белсенді пайдалана бастағанымен, аудитория сенімін сақтай алмай отыр. Неге десеніз, отандық телевизияда өз өнімдері дейтіндей бірегей жобалар жоқтың қасы. Көбіне көңіл көтеру бағытындағы хабарлармен шектеледі. Газет пен журналдың жағдайы айтпаса да белгілі. Сондықтан постшындық дәуірінде салмақты сараптама, тиянақты талдау, аяқталған зерттеу мақалалар мен хабарлар дайындау – маңызды міндет.

Ғылыми мақаланың мақсаты – постшындық дәуіріндегі медиакеністіктегі өзекті мәселелерді айқындау, жалған ақпараттың қоғамға әсеріне талдау. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін төмендегідей міндеттерді шешу көзделді: шетелдік ғылыми зерттеулерді сараптай отырып, постшындық дәуіріндегі жалған ақпараттың қоғамдық санаға ықпалын нақты мысалдар арқылы талдау. Жалған ақпарат тарату арқылы қоғамдық санаға ықпал етудің манипуляция, үгіт-насихат, ақпаратты бақылау, «иллюзиялық шындық эффектісінің» мәнін анықтау. Сондай-ақ популизм мен антиинтеллектуализм салдарын айқындау.

Осы мақсат-міндеттер нәтижесінде зерттеудің 2 сұрағы анықталды:

1. Постшындық терминінің мәні мен маңызы, оның саясаттанумен, медиа теорияларымен байланысы қандай?

2. Популизм, антиинтеллектуализмнің мемлекет дамуына әсері және оның салдарымен күрес қалай іске асырылады?

Ұлт тарихындағы түрлі тарихи кезеңдердің шындығы әлі күнге дейін толыққанды зерттелмей келеді. Ашаршылық, респрессия жылдарындағы шынайы деректер мен тарихи мәліметтер енді ғана ғылыми айналымға еніп, бұқаралық ақпарат құралдарында ашық талдануда. Постшындық дәуірінің ең маңызды факторы қоғамның осыған дейін шындық деп қабылдап келген оқиғаның шынайы көрінісіне әділ баға берілуінде деуге болады. Тәуелсіздік алғанға дейін және одан кейінгі жылдары ақпарат кеңістігінде саяси оқиғалардың тарихи мәні мен шындығы толық айтылмаған. Демократиялық қоғам құрудағы ең басты міндеттердің бірі – адам құқықтары мен сөз бостандығы. Постшындық дәуірінде популизмнің салдарынан болған жалған ұраншылдық, антиинтеллектуализмнің кесірінен ұлт зиялыларының қуғындалуы, ашаршылық жылдарындағы шынайы ақпарат халықтың санасына сілкініс жасады. Бұл – ғылыми мақаланың негізгі жаңалығы.

Зерттеу нысаны ретінде постшындық ұғымына қатысты шетелдік және отандық ғалымдардың тұжырымдары мен бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік медиадағы жалған ақпарат, бұрмаланған жаңалықтың шындығын көрсететін жарияланымдар мен пікірлер алынды.

Зерттеу материалдары – шетелдік және отандық БАҚ, әлеуметтік медиа жарияланымдары, әлеуметтік сауалнама нәтижесі.

Зерттеу әдісі

Постшындық дәуіріндегі медиакөңістіктегі жалған ақпарат, үгіт-насихат, манипуляция және т.б. әсер ету әдістеріне талдау, БАҚ жарияланымдарына контент, дискурс талдау, салыстырмалы анализ әдістері қолданылды. Сондай-ақ жалған ақпаратты тану, әлеуметтік медиа пайдаланушыларының медиасауатын айқындау мақсатында сауалнама алынып, әлеуметтанулық зерттеу әдістері пайдаланылды.

Әлеуметтанулық зерттеу әдістері бойынша алынған сауалнама 19-21 жас аралығындағы жастардан алынды. Сауалнамаға қатысушыларға ашық және жабық сұрақтар қою арқылы әлеуметтік медиадағы ақпараттың адам психологиясына әсерін айқындауға тырыстық.

Әдебиетке шолу

Постшындық саясаты туралы батыс және ресейлік ғалымдар біршама зерттеу еңбектерін жазған. Солардың қатарында П.Г. Кошкиннің «Америка журналистикасы және постшындық» кітабы, ресейлік «Гуманитарлық технологияларды зерттеу орталығының» осы тақырыпқа арналған жобасы, неміс ғалымдары Cornelia Fraune, Michèle Knodt, Украина және АҚШ-тың Valentina Vellani, Sarah Zheng, Dilay Ergelik, Tali Sharot, индонезиялық Dewi Anggraeni, Nur Choiri Siregar, Shabrina Khairani жаңа медиадағы жалған ақпараттың таралуын қарастырған. Отандық ғылымда постшындық саясаты туралы Е.К. Қожбанхан, А.Д.Калдыбекованың бірнеше ғылыми мақалаларын кездестіреміз. Журналистика ғылымында жалған ақпаратқа байланысты көптеген ғылыми зерттеулер болғанымен, постшындық дәуіріндегі медианың қызметіне талдау жасалған еңбектерді кездестірмедік.

Постшындық ұғымының пайда болуы мен қалыптасуына байланысты ғылыми тұжырымдар өте көп. Көптеген зерттеушілер постшындық дәуірін АҚШ-тың бұрынғы президенті До-

нальд Трамптың сайлауға түсуімен тығыз байланыста қарастырады. Ғалым Хейвуд Эндрю «Жалған жаңалықтар» санының өсуі көбінесе медиадағы өзгерістермен, әсіресе әлеуметтік медианың күнделікті өмірге сіңісуімен байланысты болса да постшындық саясатының пайда болуын, негізінен, популизм мен антиинтеллектуализмнің кеңінен таралуының салдары деуге болады. Оған ең айқын екі дерек: АҚШ-та Дональд Трамптың сайлануы және Ұлыбританиядағы Брексит референдумы мысал бола алады» (Хейвуд Эндрю, 2020) деп атап көрсетеді. Жалпы постшындық ұғымы бірден бұқаралық және қоғамдық сананың құбылысы ретінде пайда болған жоқ. Аталмыш ұғымды АҚШ-қа қоныс аударған сербиялық сценарист және драматург Стив Тесич айналымға енгізді. Ол 1992 жылы «Nation» журналында Уотергейт пен Иран-Контра саяси жанжалдарына арналған «Уотергейт синдромы: жалған үкімет» эссесін жариялады. Эссе авторы оқиғадан кейін адамдардың рухани еркіндікке ие болғанын, ақиқатты жоққа шығарғанын, сондай-ақ еркін азаматтар ретінде «постшындық» әлемінде өмір сүруге шешім қабылдағанын жазды. Осылайша постшындық бастапқыда жалған немесе шындықты жоққа шығару деп түсіндірілді (Tesich S., 1992). Ал зерттеуші О.В.Корецкая: «постшындық саясат пен ақиқаттан кейінгі дәуір тіркестері теріс коннотациясы бар, өйткені олар саясатты немесе шындықты іздеу екінші планға кеткен дәуірді сипаттайды. Медиаскурста белгілі бір оқиғаның интерпретациясы белсенді ұсынылады, объективті фактілер эмоцияға қарағанда маңызды емес. Ал бұл жерде белгілі бір уақыт кезеңінде тілді, сананы және экстралингвистикалық факторларды байланыстыратын когнитивтік аспекті алдыңғы орынға шығады» (Корецкая О.В., 2017), – деп анықтама береді. Ғалым ХХІ ғасырда ақиқаттан кейінгі концепция қалай пайда болып, кеңінен тарауына байланысты постшындық терминінің мағынасын былайша түсіндіреді. Ақпараттық соғыс кезінде ақиқат ретінде ұсынылған жалған деректерге негізделген түрлі қастандық теориялары мен фейк жаңалықтар жасалады. Нәтижесінде ақиқат лексемасы өзінің бастапқы мағынасын жоғалтады, сондықтан оған пост-префиксі қосылады (Корецкая О.В., 2017). Байқап отырғанымыздай, О.В.Корецкая постшындық сөзінің когнитивтік аспектісіне үңіледі.

Жалпы постшындық саясаты алғаш рет 2010 жылы блогер Дэвид Робертстің «Постшындық саясат» (Roberts D., 2010) деген

мақаласында пайдаланылды. Алайда блогердің мақаласында постшындық саяси көзқарастар (қоғамдық пікір және БАҚ-тағы дискурс) саяси бағыт (заңнаманың мәні), саяси мәдениетті білдіретін мағынада қолданылды. Бұған дейін 2004 жылы Ральф Кейс «Пост-шындық дәуірі: қазіргі өмірдегі адалдық пен алдау» кітабында шындық пен өтірік, адалдық пен арамдық арасындағы шекаралардың анықталуы ретінде түсіндірді. Біздіңше осы түсініктеме постшындық концептісін айқын аша алады. Терминге қатысты ойын сатирик Стивен Колберт өзінің шоуында білдірген. Оксфорд сөздігінде «шындық болып көрінеді, бірақ оны шындық деп қабылдау міндетті емес» деп түсіндіреді. Алайда постшындық ұғымы жеке құбылыстарды емес, тұтас уақыт кезеңін сипаттайтын тереңірек мағынаға ие.

XXI ғасырдың басында постшындық ұғымы жоғары лауазымды шенеуніктердің өтіріктерімен байланысты болды. Оның басты себебі демократияның түбегейлі қайшылықтарында жатыр. Аталмыш тұжырымды айтқан Э.Альтерман «post-truth presidency» терминін енгізді, ол президенттердің американдық жұртшылыққа ұзақ уақыт өтірік айтып келгенін алға тартады. Ол өтіріктің ұзақ мерзімді шығындары айтылған сәтте көрінбейтініне, бірақ шығындар президенттер мен қоғам үшін, демократия үшін маңызды екеніне назар аударды (Alterman E., 2012). Постшындық саясат ұғымы 2012 жылдан бастап кеңінен тарады. Батыс елдеріндегі демократияның дағдарыс дәуірін сипаттайтын, саяси мәдениеттің бір түрі ретінде БАҚ жарияланымдарында және қоғамдық пікірде қолданыс тапты. Постшындық дәуірі батыс елдерінде басталып, қазіргі таңда отандық медиакөңістікте де қолданыла бастады.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Тәуелсіздіктің 30 жылдан астам кезеңіндегі саяси оқиғалар мен құбылыстарда жалған мен ақиқаттың арасын ажырата алмайтындай пікірлерді БАҚ жарияланымдарынан кездестіруге болады. Әсіресе экономикалық және саяси популизм көріністерін жақында ғана өткен сайлаудан айқын көре аламыз. Жоғарыда Э.Альтерман тұжырымына мысалды «Аікуп» газетіндегі «Экономикалық популизм: көрпеңе қарай көсіл!» атты мақаладан аңғарамыз. Н.Қосай сайлау науқанында көп дауыс алу үшін популизмге баратын саяси партияларды сынайды. «Мәселен, партиялардың бірі «Самұрық-

Қазынаның» акцияларын және зейнетақы қорын халыққа таратып беру, монополияға ие мемлекеттік банк құру, жергілікті тауарлар мен қызметтерден қосымша күн салығын мүлдем алып тастау деген секілді ұран тастады. Ал енді бір партия ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді салық салудан мүлдем босату қажет, кредиттік амнистия жариялануы тиіс, жерді бүкіл халыққа ортақ меншікке беру керек деген сөз айтады» (Қосай Н., 2023), дей келіп, онсыз да сындарлы жағдайда тұрған экономиканы одан сайын дағдарысқа ұшыратудың қажеті жоқ екендігін ескертеді. Автор экономикалық популизмнің екі түріне тоқталады. Біріншісі, халық арасында жиі айтылатын пікірлер, екіншісі – Үкіметтің, сосын жергілікті әкімдіктердің экономикалық популизмі. «Кейде олар өте үлкен қаражат құйылатын, бірақ мүлдем ешкімге керек емес жобаларды тықпалап жатады. Онысын «адамдарға көмектесіп жатырмыз» деп бүркемелейді. Ал шындығында, мұнда олардың өздерінің мүддесі жатыр» (Қосай Н., 2023). Осы мақалада сөз етілген экономикалық популизмнің салдарын біз жылдар бойы көріп келеміз. Отандық әлеуметтік медиада «ұлттық қорды бөліп алу», «мұнайдан түскен пайданы алу» секілді пікірлер қоғамдық санаға кері әсер етеді. Сондай-ақ болжаммен айта салған әңгімеге елітіп, оған сенетіндердің қатары тез арада көбейетіні қауіпті.

Постшындыққа тән қасиет – бұқаралық ақпарат құралдарында шындық пен өтіріктің әртүрлі пропорцияларын, сенімді және сенімсіз ақпаратты қоғамдық пікірді манипуляциялау мақсатында таратуында. Қоғамдық пікір бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалымен «жалған ортамен» байланыстағы бұқаралық саяси сананы, одан кейін әлемнің образы арқылы қалыптасады. Саясаттанушы ғалым Хейвуд Эндрю «Ақпараттық соғыс дәуірінде жалған деректерге негізделген сенімсіз ақпарат халыққа шындық ретінде ұсынылатынын» айта келіп, «постшындық – дәлелге негізделген объективті білімнің беделінен айырылғанын, яғни шындық пен өтіріктің арасындағы айырмашылықтың болмашы екенін білдіретін жағдай» деп анықтама берген (Хейвуд Эндрю, 2020). Жаңа медианың мүмкіндіктерімен бірге келген үлкен тәуекелдің бірі – жалған ақпарат. Қазіргі таңда танымал тұлғаларды, саяси көшбасшылардың әлеуметтік желіде парақшаларынан да оны жиі кездестіруге болады.

Отандық саясаттанушылығымызда постшындық мәселесін зерттеп жүрген Е.К.Қожбанхан мен

А.Д.Қалдыбекова жоғарыда айтылған пікірге байланысты мынадай мысал келтіреді. «Америка Құрама Штаттарының Президенті Трамп өзінің алғашқы 100 күні ішінде Twitter парақшасында 858 жазба жазғаны анықталып отыр. Осы жазбаларды жақыннан зерделейтін болсақ, Трамп тарапынан айтылған сөздер мен тұжырымдар арасында «көші-қон», «иммиграция», «әлеуметтік қамсыздандыру», «экономика» және «бюджет» сияқты сөздер көп қолданылған екен. Brexit науқаны барысында да дәл осындай ұғымдар қалай тиімді пайдаланылғандығын және бұл ұғымдарды пайдалану арқылы стратегиялық тұрғыдан халық арасында үрей ұялата отырып, әлеуметтік саяси шешімдерге қалай ықпал еткендігін бұған дейін де қарастырған болатынбыз» (Қожбанхан Е.Қ., Қалдыбекова А.Д., 2020), – деп жазады. Зерттеушілер Трампын әлеуметтік желіде бірнеше кейіпке еніп, төрт түрлі рөлді сомдайтынын сарапшылар пікіріне сүйене отырып келтіреді.

Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы «Азия барысына айналу», «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламалары мен экономикалық даму жолындағы сәтсіз жобалардың іске аспауы салдары жоғарыда айтылған популизмнің, сондай-ақ «иллюзиялық шындық эффектісінің» көрінісі. Зерттеушілер Е.К.Қожбанхан мен А.Д.Қалдыбекова «Постшындық деп сипатталатын құбылыс антикалық дәуірден бері келе жатқан және бүгінгі күнмен ғана шектеліп қалған феномен емес екендігін алған тартады» (Қожбанхан Е.Қ., Қалдыбекова А.Д., 2020). Бұл пікірге келісе отырып, постшындық дәуірінде әлеуметтік медиада ақпаратты таратушы оны өз ыңғайына қарай тарату мүмкіндігіне ие, сондай-ақ жаңалықтан гөрі сезімтал ақыл мен жанашыр көңіл басым түсіп отыр. Соның салдарынан медиада түрлі мифтер кеңінен тарауда. Нәтижесінде шындық пен нақты деректің құны төмендеп кетті. Оған нақты мысалды кеңестік кезеңде жарық көрген кез келген мерзімді баспасөзден таба аламыз. Жалған патриотизм, қиялға толы ұраншыл мақалалар жылдар бойы халықты алдап келді. Коммунизм жолындағы қызу кіріскен еңбек сапаға емес, жалған сандармен өлшенді. Осылайша өтірік пен шындықтың арасын ажырату тек 1989 жылы ғана іске асырылды.

Кеңестік кезеңде антиинтеллектуализм қарқынды көрініс тапты. «Антиинтеллектуализм – білімнің, зияткерліктің, ғылымның, академиялық және зиялы қауымның құндылығына күмән келтіретін немесе оны

жоққа шығаратын ұстаным» (Хейвуд Эндрю, 2020). Саяси биліктің таласы ұлт интеллигенциясын қудалаумен жалғасты. Әлихантанушы ғалым С.Аққұлұлының сұхбатында репрессиядан 2 миллионнан астам қазақ қырғынға ұшыраған (Аққұлы С., 2023) деген деректі кездестіреміз. Жалпы репрессия құрбандарының санына байланысты ғалымдардың пікірлері сан алуан. Дегенмен жоғарыда келтірілген дерек сталиндік саяси кезеңді толық қамтиды. Зиялы қауымның құндылығына күмән келтіретін ұстаным кеңестік кезеңде қарқынды көрініс тапты. Алаш қайраткерлерін қудалап, ату жазасына кесу – кеңестік кезеңдегі постшындықтың көрінісі. Демек ұлттық тарихымызда постшындық саясаты жана медиа дәуірінде емес, кеңестік кезеңдегі мерзімді баспасөзден басталады деуге толық негіз бар.

Постшындық дәуіріндегі антиинтеллектуализм мен популизм салдарының медиакеңістіктегі көрінісін жобамен төмендегідей жіктеуге болады:

1. 1985 жылғы сәуір пленумындағы қайта құру саясатының жариялануы нәтижесінде 1989 жылдан бастап, мерзімді баспасөз беттерінде ақтандақтар ақиқаты, Желтоқсан оқиғасы, ядролық сынақ зардаптары туралы мақалалар жарияланды;

2. 1993 жылы 14 сәуірде «Жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» ҚР заңы қабыданып, 1997 жылы «саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылы» болып аталды. Осы жылдан бастап, бүгінгі күнге дейін саяси қуғын-сүргін құрбандары туралы танымдық мақалалар мен журналистік зерттеулер жазылып, қоғамда репрессия салдары туралы ашық айтылды;

3. 2007-2009 жылдарда іске асырылған «Мәдени мұра», 2017-2019 жылдар аралығындағы «Рухани жаңғыру» бағдарламалары аясында ұлттың тарихи жадын жаңғыртуға бағытталған зерттеулер мен ғылыми мақалалар, танымдық жарияланымдар өткен дәуірдің айтылмай келген шындығын жеткізді;

4. 2019 жылдан бүгінгі күнге дейінгі уақытта Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы қордаланған мәселелерінің бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік медиада жарияланып келеді.

Бұл жіктеліс әр кезеңдегі тарихи оқиғалар кезіндегі ақпарат пен одан кейінгі шындық деп қабылданған ақпараттарға шолу нәтижесінде жобамен жасалды. Желтоқсан көтерілісінің шындығы туралы алғаш рет «Қазақ әдебиеті»,

«Ана тілі» газеттері жазған. Ядролық сынақтың салдары жайлы «Невада-Семей» ядролық сынаққа қарсы күрес қозғалысының «Аманат» газеті жазды.

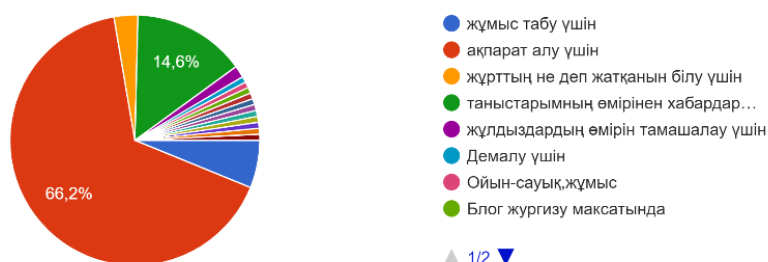
Постшындық дәуіріндегі «Қазақ әдебиеті» газетіне шолу жасаған ғалым С.Садықұлының зерттеуінде(Садықұлы С., 2012) Б.Нұржекеев, С.Елубаев, М.Шаханов, Қ.Мырзалиев, Т.Кәкішевтің әр кезеңдегі оқиғаның шынайы бетпердесін ашқан пікірлеріне шолу жасайды. «СОКП Орталық Комитетінің 1985 жылғы сәуір пленумы мен тарихы XXVII съезден кейін кенестік қоғамның идеология, мәдениет майданында қайта құру, жариялылық процестері дүркіреп жатты». «Қазақ әдебиеті» газетінде Б.Нұржекеев С.Мұқановтың «Біздің Тұрар» мақаласын талдауы, С.Елубаевтың 1932 жылғы алапат аштық зардабы туралы сараптамалық мақаласы сол кездегі оқырманның рухын оятты.

2020 жылы ҚР Президентінің тапсырмасымен қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау үшін Мемлекеттік комиссия құрылды. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев «Комиссия солақай саясаттан жапа шеккен қазақстандықтарға қатысты тарихи әділдікті қалпына келтіруге тиіс. Бұл – мемлекеттің ғана міндеті емес, бүкіл қоғамның парызы» (Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың Саяси қуғын-сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу күніне байланысты үндеуі., 2021). Қазіргі таңда комиссия жұмыстарының қорытындысы кітап түрінде әзірленуде. «Алақұла деректер және оның себеп-салдары жайлы

әртүрлі көзқарастар қоғамды адастырады. Тиісті тарихи құжаттарды, жиналған мәліметтерді аса мұқият зерделеу керек. Білікті мамандар жүйелі зерттеумен айналысып, соған сәйкес ашаршылық мәселесіне мемлекет тарапынан баға берілгені жөн» (Тоқаев Қ., 2021), – деп атап көрсетті Мемлекет басшысы. Қазіргі таңда ұлт тарихы мен тағдырына, түрлі саяси оқиғаларға байланысты шынайы ақпарат жиі жарияланады. Әсіресе Алаш қайраткерлерінің өмірі мен шығармашылығы туралы осы уақытқа дейін айтылмай келген шындықтың беті ашылуда. Кенестік кезеңдегі жалған ұран мен науқаншылдық салдары өзіне бағынышты болған барлық елге, ұлтқа тиді. Сондықтан алдағы уақытта әр тарихи кезеңде жарық көрген ақпарат пен оның бүгінгі шындығы туралы салыстырмалы талдау жасаймыз.

Жаһандану дәуіріндегі бұқаралық ақпарат құралдары жариялаған сенімділік деңгейі мен жастардың саяси жаңалықтарға қызығушылығын айқындау мақсатында 19-21 жас аралығындағы 132 респонденттен сауалнама алынды. Құрылымды сауалнамада ашық және жартылай ашық сұрақтар қойылды. Сауалнама нәтижесі ғылыми мақаланың қорытындысын жасауға септігін тигізді. Атап айтатын болсақ, 132 респонденттің 72,1% 5 жылдан бері әлеуметтік желіде тіркелгені анықталды. Жастардың басым көпшілігі әлеуметтік желіні ақпарат алу үшін пайдаланады екен, нақты айтқанда 66,2% ақпарат алу және алмасуға пайдаланады.

Әлеуметтік желіде қандай мақсатта отырсыз?
130 ответов

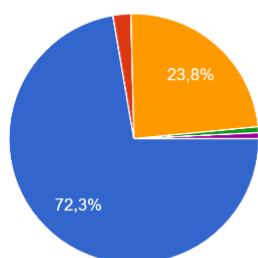

Сауалнамаға қатысушылар әлеуметтік желі арқылы алған ақпаратты қаншалықты тексереді деген сұраққа төмендегіде жауап берді. Дегенмен жауаптар күмән туғызады.

Өйткені постшындық дәуірінде әлеуметтік медидағы ақпарат тексерілместен таратылып, соның салдарынан түрлі қоғамдық пікір қалыптасуда.

Әлеуметтік желіден оқыған ақпаратты қаншалықты тексересіз?

130 ответов

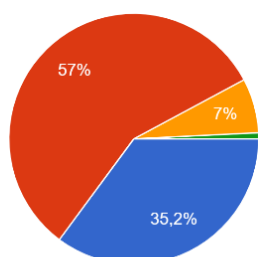
- ресми ақпарат көздерінен аламын
- үнемі газетпен салыстырамын
- тексермейді екенмін
- Фактчекінг жасап, дұрысын білуге тырысамын
- әртүрлі ақпарат көздерінен қараймын, фактчек жүргіземін

Сауалнамаға қатысушылар жалған ақпаратты қаншалық әшкерелей алады деген сұраққа 35,2% мүлдем кездеспедім жауап берген. Ал қатысу-

шылардың жартысынан көбі яғни 57% ауызша ескертумен шектелген. Демек жалған ақпаратқа қарсы иммунитет қалыптаспаған деген сөз.

Әлеуметтік желідегі жалған ақпаратты әшкерелеп көрдіңіз бе?

128 ответов

- жоқ
- таныстарыма ауызша ғана ескерттім
- пост жазып, ескерттім
- Сторис арқылы бөлістім

Сонымен постшындық дәуірінде әлеуметтік медидағы ақпаратқа қызығушылар саны артып отырғанына көз жеткіздік. Яғни әлеуметтік медида жазылушылар мен лүпіл санын арттырып, танымал болу үшін жалған ақпарат таратылуы әбден мүмкін. Нәтижесінде тексерілмеген ақпаратқа сенім білдіретіндеп саны көп. Демек постшындық дәуіріндегі популизм әлеуметтік медида кеңінен тарап отыр. Мәселен, «жасыл носки», «қызыл жіп», «аффирмация айту» секілді коуч, тренерлердің насихаты қоғамның санасын улап, қаншама жанды адастыруының өзі жеткілікті.

Қорытынды

Саяси дискурстағы постшындық туралы мақала авторлары «саяси әрекеттер, газет мақалалары мен жарнама мәтіндері үнемі күмән

туғызуы мүмкін. Шындықты өзгерту тіпті ғылыми ізденісте де деректерді бұрмалап беру арқылы әртүрлі мақсаттарды көздеуі мүмкін» (Betül Çanakınar, Murat Kalelioğlu and V. Doğan Günay., 2024) екендігін алға тартады.

Зерттеушілердің пікірінше, жалған ақпарат немесе бұрмаланған ақпарат тарату антикалық дәуірден басталады. Алайда әлеуметтік медиа біздің өмірімізге енгелі жалған ақпарат тарату мен оның салдары тіпті күшейіп кетті. Әсіресе COVID-19 пандемиясы кезінде таралған жалған ақпараттың ықпалы айқын байқалады. Гуманитарлық технологиялар орталығы жүргізген зерттеуде «әлеуметтік желілер адамның психикасына, ойлауы мен әрекет етуіне әсер етуарқылы постшындық дәуірінің қалыптасып, дамуындағы дереккөзге айналды» (В будущее возьмут не всех., 2024) деп көрсеткен. Демек бірқатар зерттеушілер

постшындық дәуірі әлеуметтік медиамен тығыз байланысты дамыды деген пікірді ұсынады. Ал біздіңше, постшындық саясаты әрбір ұлттың тарихындағы түрлі оқиғалар кезінде пайда болады. Өйткені билік халықтың сеніміне кіру үшін түрлі айла-амалдарға барады. Тіпті әлеуметтік медиада жиі қолданылатын манипуляцияның түрлі әдістері қолданылады. Қоғамды сендіруге бағытталған жалған ақпарат постшындық көрінісі деуге болады. Сондықтан да біз отандық медиадағы постшындықты кеңестік кезеңнен

қарастырдық. Оған басты себеп, тарихи оқиға кезіндегі жалған ақпараттың тез таралуы мен оған халық сенімінің берік орнығуы деп едік. Біз мақалада постшындық саясаты және оның зерттелуі, отандық медиадағы постшындық дәуірін кезең-кезеңге бөліп қарастыруға тырыстық. Журналистикадағы постшындықты алдағы уақытта кешенді түрде зерттелуі керек. Алдағы уақытта бір ғана тарихи оқиғаны алып, соның айналасындағы шынайы және жалған ақпараттың ықпалына талдау жасаймыз.

Әдебиеттер

- Аққұлы С. (2023) Репрессия болмағанда қазақтардың саны 70 миллионнан асатын еді https://el.kz/repressiya-bolmaganda-qazaqtardyn-sany-70-millionnan-asatyn-edi-sultan-han-aqqululy_76679/ Қаралған күні: 10.04.2024.
- Alterman E. (2004) When Presidents Lie //The Nation. <https://www.thenation.com/article/archive/when-presidents-lie/>
- Alterman E. (2012) The Cuban Missile Crisis: Thirteen Days... and Fifty Years // The Nation. <https://www.thenation.com/article/archive/cuban-missile-crisis-thirteen-days-and-fifty-years/> Қаралған күні: 5.04.2024.
- Ahmed Al Sheikh (2016) The media in the post-truth era // <https://www.aljazeera.com/opinions/2016/12/11/the-media-in-the-post-truth-era> Қаралған күні: 10.04.2024.
- Betül Çanakpınar, Murat Kalelioğlu and V. Doğan Günay (2024) Semiotics and political discourse in the post-truth era // De Gruyter Mouton January 18, 2024. 10(1): 65–82. // Semiotics and political discourse in the post-truth era (degruyter.com)
- В будущее возьмут не всех (2024) // <https://centergt.ru/tothefuture> Қаралған күні: 16.04.2024.
- Корещкая О.В. (2017) Концепт post-truth как лингвистическое явление современного англоязычного медиадискурса // Филологические науки Вопросы теории и практики. № 7–3(73). стр. 136-138 <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-post-truth-kak-lingvisticheskoe-yavlenie-sovremennogo-angloyazychnogo-mediadiskursa> Қаралған күні: 5.04.2024.
- Қожбанхан Е.Қ., Қалдыбекова А.Д. (2020) «Пост-шындық» («Post-thuth»), медиа және саясат / Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы, Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркология сериясы. №1 (130) 2020. 145-155 бб. <https://dspace.enu.kz/handle/data/17635> Қаралған күні: 12.04.2024.
- Қосай Н. (2023) Экономикалық популизм: көрпеңе қарай көсіл! // Ақын газеті. 01.04.2023. <https://aikyn.kz/247147/ekonomikaluk-populizm-korpene-karai-kosil> Қаралған күні: 8.04.2024.
- Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың Саяси қуғын-сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу күніне байланысты үндеуі (2021) // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-sayasi-kugyn-surgin-zhane-asharshylyk-kurbandaryn-eske-alu-kunine-baylanysty-undeui-3042646> Қаралған күні: 16.04.2024.
- Pennycook, G., Cannon, T. D., & Rand, D. G. (2018) Prior exposure increases perceived accuracy of fake news. Journal of Experimental Psychology: General, 147(12), 1865-1880. DOI: 10.1037/xge0000465 // Prior Exposure Increases Perceived Accuracy of Fake News by Gordon Pennycook, Tyrone Cannon, David G. Rand :: SSRN Қаралған күні: 9.04.2024.
- Roberts D. (2010) Post-truth politics <https://grist.org/politics/2010-03-30-post-truth-politics/> Қаралған күні: 11.04.2024.
- Садықұлы С. (2012) «Қазақ әдебиеті» газеті – ұлттық рух жаршысы // «Ақиқат» журналы. <https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/565> Қаралған күні: 10.04.2024
- Soroush Vosoughi, Deb Roy, Sinan Aral (2018) The spread of true and false news online Vosoughi et al., Science 359, 1146–1151 9 March, 2018. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aap9559> Қаралған күні: 9.04.2024.
- Tesich S. (1992) The Watergate Syndrome: A Government Of Lies. The Nation. January, 6/13 https://www.prrac.org/projects/fair_housing_commission/los_angeles/AndPoorGetPoorer-TheNation.01.96.pdf Қаралған күні: 5.04.2024.
- Тоқаев Қ. (2021) Ашаршылық туралы мәліметтерді мұқият зерттеу керек <https://kaz.zakon.kz/madeniet-shou-biznes/5053042-asharshyly-turaly-m-l-metterd-m-iyat.html> Қаралған күні: 16.04.2024.
- Хейвуд Эндрю (2020) Саясаттану. -Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 520-б.

References

- Aqqūly S. (2023) Represia bolmağanda qazaqtardyn sany 70 millionnan asatyn edi. [Without repression, the number of Kazakhs would have exceeded 70 million] // https://el.kz/repressiya-bolmaganda-qazaqtardyn-sany-70-millionnan-asatyn-edi-sultan-han-aqqululy_76679/ Qaralğankūni: 10.04.2024.
- Alterman E.(2004) When Presidents Lie. //The Nation. <https://www.thenation.com/article/archive/when-presidents-lie/>
- Alterman E. (2012) The Cuban Missile Crisis: Thirteen Days... and Fifty Years. // The Nation. <https://www.thenation.com/article/archive/cuban-missile-crisis-thirteen-days-and-fifty-years/> Qaralğankūni: 5.04.2024.
- Ahmed Al Sheikh (2016) The media in the post-truth era. // <https://www.aljazeera.com/opinions/2016/12/11/the-media-in-the-post-truth-era> Qaralğankūni: 10.04.2024.

- Betül Çanakpınar, Murat Kalelioğlu and V. DoğanGünay (2024) Semiotics and political discourse in the post-truth era. *De Gruyter Mouton* January 18, 2024. 10(1): 65–82. // <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/lass-2023-0040/html>
- V buduşee vözmüt ne vseh (2024) // [What will come next] <https://centergt.ru/tothefuture> Qaralğan küni: 16.04.2024.
- Koreskaia O.V. (2017) Konsept post-truth kak lingvisticheskoe iavlenie sovremennogo angloiazыchnogo mediadiskursa. *FilologicheskienaukiVoprosyteoriiipraktiki. № 7–3(73). str. 136-138* [Post-truth concept as linguistic origin of modern English-speaking media]. *Philological science issues theory and practice № 7–3(73). pp. 136-138* <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-post-truth-kak-lingvisticheskoe-yavlenie-sovremennogo-angloyazychnogo-mediadiskursa> Qaralğan küni: 5.04.2024.
- Qojbanhan E.Q., Qaldybekova A.D. (2020) «Post-şyndyq» («Post-thuth»), media және saiasat / L.N. Gumilev atyndaғы Eurazia ultiq universitetinñ Habarşysy, Saiasişylymdar. Aimaqtanu. Şyğystanu. *Türkologiaseriasy. №1 (130) 2020. 145-155 bb.* [“Post-thuth”, media and politics] *Bulletin of the L. N. Gumilyov Eurasian National University, Political Sciences. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology series. No. 1 (130) 2020. pp. 145-155.* <https://dspace.enu.kz/handle/data/17635> Qaralğan küni: 12.04.2024.
- Qosai N. (2023) Ekonomikalyq populizm: körpeñe qarai kösil! Aikyn gazetі. [Economic populism: the leader towards your blanket!] *Aikyn newspaper. 01.04.2023.* <https://aikyn.kz/247147/ekonomikalyk-populizm-korpene-karay-kosil> Qaralğan küni: 8.04.2024.
- Memleket bassysy Q.Toqaevtyñ Saiasi quğyn- sürgin және aсарşylyq qўrbandaryn eske alu künine bailanysty undeui (2021). [Address of the head of State K. Tokayev on the occasion of the day of remembrance of victims of political repression and famine] <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-sayasi-kugyn-surgin-zhane-asharshylyk-kurbandaryn-eske-alu-kunine-baylanysty-undeui-3042646> Qaralğan küni: 16.04.2024.
- Pennycook, G., Cannon, T. D., & Rand, D. G. (2018). Prior exposure increases perceived accuracy of fake news. *Journal of Experimental Psychology: General, 147(12), 1865-1880.* DOI: 10.1037/xge0000465 //Prior Exposure Increases Perceived Accuracy of Fake News by Gordon Pennycook, Tyrone Cannon, David G. Rand :: SSRN Qaralğan küni: 9.04.2024.
- Roberts D. (2010) Post-truth politics. <https://grist.org/politics/2010-03-30-post-truth-politics/> Qaralğan küni: 11.04.2024.
- SadyqūlyS. (2012) «Qazaq әдебиеті» газеті – ultiq ruh jarşysy // «Aqıqat» jurnaly. [Newspaper «Kazakh literature» – National Spiritual Bulletin] // Magazine «Akikat» <https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/565> Qaralğan küni: 10.04.2024.
- Soroush Vosoughi, Deb Roy, Sinan Aral (2018) The spread of true and false news online. Vosoughi et al., *Science* 359, 1146–1151 9 March, 2018. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aap9559> Qaralğan küni: 9.04.2024.
- Tesich S. (1992) The Watergate Syndrome: A Government Of Lies. *The Nation*. January, 6/13 https://www.prrac.org/projects/fair_housing_commission/los_angeles/AndPoorGetPoorer-TheNation.01.96.pdf Qaralğan küni: 5.04.2024.
- Toqaeв Q. (2021) Aсарşylyq turaly mālmetterdi mūqiat zertteu kerek. [Data on the famine should be carefully studied] // <https://kaz.zakon.kz/madeniet-shou-biznes/5053042-asharshyly-turaly-m-l-metterd-m-iyat.html> Qaralğan küni: 16.04.2024.
- Heivud Endrū (2020) Saiasattanu. -Almaty: «Ūltyqaudarmabūrosy» qoғamdyqqory, 520-b. [Political Science. – Almaty: public fund “National Translation Bureau”, p. 520].

Авторлар туралы мәлімет:

Есімова Гауһарай Аманғалиқызы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті журналистика білім беру бағдарламасының 2-курс докторанты (Астана Қазақстан, эл.почта: gaukharai@bk.ru);

Әшірбекова Гүлмира Шайтмағанбетқызы, (корреспондент автор) Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті баспасөз және баспа ісі кафедрасының доценті, ф.ғ.к. (Астана Қазақстан, эл.почта: ashirbekova_75@mail.ru);

Ермағанбетова Зухра Нұрғалиқызы, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, қазақ тілі мен әдебиеті және журналистика кафедрасының доценті, ф.ғ.к. (Қызылорда Қазақстан, эл.почта: zuhra_9195@mail.ru).

Information about authors:

Yessimova Gauharay Amangalikyzy, 2nd year doctoral student of the journalism educational program of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Kazakhstan, e-mail: gaukharai@bk.ru);

Ashirbekova Gulmira Shaitmaganbetovna, (corresponding author) Associate Professor of the Department of Printing and Publishing of the L. N. Gumilyov Eurasian National University, candidate of philological sciences (Astana, Kazakhstan, e-mail: ashirbekova_75@mail.ru);

Ermaganbetova ZuhraNurgalievna, Associate Professor of the Department of kazakh language, literature and journalism of Korkyt ata Kyzylorda University, candidate of philological sciences (Kyzylorda Kazakhstan, e-mail: zuhra_9195@mail.ru).

Келіп түсті: 21 қаңтар 2024 жыл
Қабылданды: 11 сәуір 2024 жыл